

מבט על, גיליון 1331, 7 ביוני 2020

שינוי המגמה בלוב – האם ההצלחה הטורקית תחזיק לאורך זמן?

שרה פוייר וגליה לינדנשטראוס

ההתערבות הצבאית של טורקיה בלוב סייעה לאחרונה ל"ממשלת ההסכמה הלאומית" לרשום שורה של ניצחונות על הכוחות הנגדיים בראשותו של ח'ליפה חפטר, דבר המעורר תשכול גם בקהיר, באבו דאבי ובמוסקבה. המגמה המשתנה לטובת "ממשלת ההסכמה הלאומית", אשר אף הובילה את חפטר להציע הפסקת אש, מסמנת שינוי משמעותי בכיוון הלוחמה במדינה, וככל הנראה צפויה לקבע את תפקידה של טורקיה כמתווכת מרכזית בפתרון הסכסוך. אם ההתפתחויות האחרונות יתבררו כמשמעותיות בטווח הארוך, טורקיה תבסס השפעה כבדת משקל במדינה הצפון-אפריקנית, דבר שיאפשר לה להקרין עוצמה בכל אזור מזרח הים התיכון ולאתגר עוד יותר את האינטרסים של ישראל באזור ושל שותפותיה של ישראל - מצרים, קפריסין ויוון.

בשבועות האחרונים, הצליחו כוחות מטעם "ממשלת ההסכמה הלאומית", היושבת בטרिפולי והזוכה להכרה בינלאומית, לשוב ולכבוש, בסיוע טורקי, כמה ערי מפתח ובסיסים צבאיים שהוחזקו קודם לכן על ידי כוחותיה של הממשלה היריבה בראשות ח'ליפה חפטר. רצף הניצחונות המהיר של כוחות "ממשלת ההסכמה הלאומית", אשר אף הוביל את חפטר להציע הפסקת אש ואת חידוש המשא ומתן, מסמן מהפך בכיוון מלחמת האזרחים במדינה, שהסבב האחרון בה החל לפני מעט יותר משנה, כאשר חפטר פתח במתקפה שמטרתה לכבוש את הבירה ולהרחיב את שליטתו לכלל המדינה. אמנם נותר עוד לראות האם שינוי המגמה יתגלה כזמני או ככזה שיביא לשינוי ארוך טווח במאזן הכוחות, אך בינתיים ההתפתחויות האחרונות מלמדות כי טורקיה הופכת להיות שחקן מרכזי בסכסוך הלובי, ובסופו של יום עשויה לצבור השפעה אזורית נוספת בזכות מעורבותה במדינה הצפון אפריקנית. אם המעורבות הטורקית גוררת את רוסיה ליותר מעורבות בזירה הלובית (כפי שיתכן וניתן היה לראות בשימוש שנעשה בימים האחרונים במטוסי קרב רוסיים כדי לסייע לכוחותיו של חפטר), ההתפתחויות בשטח עשויות בסופו של דבר למשוך גם את האמריקנים להגביר את מעורבותם. לפחות לעת עתה, טורקיה הצליחה לשנות את המגמה במלחמת האזרחים בלוב וההשלכות של הצלחותיה האחרונות צפויות להכות גלים מעבר לחופי טריפולי.

היכולת של טורקיה לשמור על נוכחות בלוב מאותתת על הדומיננטיות שלה בקרב המעצמות החיצוניות, המבקשות להשפיע על המדינה העשירה בנפט, מאז הודח השליט הרוזן מועמר קדאפי בשנת 2011 על רקע הטלטלה האזורית. מה שהחל כהעברת שלטון מבטיחה, התפורר תחת האתגרים של מחלוקות שבטיות, גאוגרפיות ואידיאולוגיות ומלחמת האזרחים שפרצה בשנת 2014. ברית רופפת של מיליציות במערב המדינה (שחלקן היו קשורות לתנועות איסלאמיסטיות) זכתה לתמיכה מקטאר, סודן וטורקיה, ואילו אוסף מיליציות מהצד המזרחי שבשליטת חפטר קיבל סיוע מרוסיה, מצרים, ערב הסעודית ואיחוד האמירויות. בשנת 2015, הסכם בתיווך האו"ם קבע רשמית את "ממשלת ההסכמה הלאומית" כמייצגת הלגיטימית היחידה של המדינה, אך

הותיר את סוגיית תפקידו של חפטר בלתי פתורה. בסופו של דבר, הממשלה במזרח לוב התומכת בחפטר נסוגה מהכרתה ב"ממשלת ההסכמה הלאומית".

בשנים שלאחר מכן, בעוד האו"ם ממשיך לקיים סבבי משא ומתן שלא רשמו הצלחה, מערך הכוחות המקורי של שחקנים חיצוניים המזרימים כסף ונשק לקבוצות יריבות בתוך לוב (תוך הפרה של אמברגו הנשק של האו"ם) עבר שינויים מסוימים. המעורבות הטורקית והקטארית נסוגה מעט לאחר 2015; צרפת וירדן העניקו את תמיכתן לחפטר בזמן שאיטליה גיבתה את "ממשלת ההסכמה הלאומית"; ואילו התהפוכות הפנימיות בסודן ב-2019 גרמו לה לסגת מתמיכתה באסלאמיסטים, והביאו לכך ששכירי חרב סודניים נלחמו לאחרונה לצד כוחותיו של חפטר. ארצות הברית מצדה נותרה נפקדת במידה רבה מהזירה הלובית מאז 2012, שאז נהרג שגריר על ידי חמושים הקשורים לארגון הטרור אנצאר-א-שריעה. ההתערבות הבלתי פוסקת של שחקנים חיצוניים זה מכבר הואשמה כזו שגורמת להימשכות הסכסוך בלוב. בדיוק כאשר נראה היה כי השיחות בחסות האו"ם עומדות בפני פריצת דרך בתחילת 2019, חפטר פתח במתקפת פתע לכיבוש הבירה (ולאורך המסלול גם כיבוש הדרום, שרובו נותר עד אז מחוץ לשליטה של שני הצדדים למלחמת האזרחים), ולביסוס אחיזתו על המדינה כולה.

נראה היה שחפטר נמצא במסלול ודאי, גם אם איטי, להשגת המטרות הללו, בסיוע של כשמונה מאות עד אלף שכירי חרב רוסיים מחברת ואגנר ומאות מל"טים ומטוסים של איחוד האמירויות שתקפו משטח מצרים. אלא שבנובמבר 2019 חתמו טורקיה ו"ממשלת ההסכמה הלאומית" על מזכר הבנות צבאי. בניגוד לשחקנים חיצוניים אחרים הפועלים בסתר בלוב, הפרלמנט הטורקי הצביע בגלוי לאשר מנדט של סיוע צבאי לממשלת לוב למשך שנה, ובינואר השנה הכריזה טורקיה כי היא פורסת כוחות במדינה. מאז גם העסיקה מספר הולך וגדל של שכירי חרב מסוריה כדי להילחם בלוב; ההערכות הן כי לפחות מאה קצינים טורקיים מופקדים על תיאום הקמפיינים הצבאיים של "ממשלת ההסכמה הלאומית", שאלפי שכירי חרב סורים לוקחים בהם חלק. במהלך החודשים האחרונים אנקרה השתמשה גם בחיל הים ובחיל האוויר שלה כדי לסייע ל"ממשלת ההסכמה הלאומית", וההשפעה הבולטת ביותר הגיעה מהשימוש שעשתה במל"טים שלה מעל לוב. במקביל להסכם הצבאי של נובמבר 2019, טורקיה ו"ממשלת ההסכמה הלאומית" חתמו גם על הסכם לתיחום הגבולות הימיים ביניהן, הסכם שנדחה באופן ברור על ידי חפטר ואף על ידי ממשלות יוון, מצרים, קפריסין וצרפת. גם המועצה האירופית גינתה את ההסכם כמפר את חוק הים של האו"ם. שר החוץ של ישראל באותה עת, ישראל כץ, אמר בדצמבר 2019 כי בעוד שישראל מתנגדת להסכם, "אין זה אומר שאנחנו שולחים אוניות קרב כדי להתעמת עם טורקיה".

את המאמצים של טורקיה לסייע ל"ממשלת ההסכמה הלאומית" יש לפרש בתוך ההקשר האזורי הרחב. הבידוד הגובר של טורקיה במזרח הים התיכון, כמו גם קשריה המתוחים עם איחוד האמירויות, דוחפים אותה לקחת סיכונים בלוב. יחסיה עם "ממשלת ההסכמה הלאומית", ובפרט הסכם תיחום הגבולות הימיים, יסייעו לה בהכשלת התוכנית השאפתנית להקמת צינור ה-EastMed, שמיועד לייצוא גז טבעי מישראל לאירופה דרך קפריסין ויוון. לו הצליח חפטר לכבוש את טריפולי (בתמיכת איחוד האמירויות ומצרים), היה ההישג מסמן ניצחון גדול למדינות המתנגדות לטורקיה. מבחינה זו, אנקרה אינה זקוקה למחיקה מלאה של הישגיו הצבאיים של חפטר – די בעצירה חלקית של תכניותיו כדי שתממש את יעדיה העיקריים. בעקבות התבוסות האחרונות בקרב כוחותיו של חפטר, היו כבר דיווחים לפיהם שכירי החרב של ואגנר נסוגו משדה

הקרב בטריפולי, התפתחות שללא ספק משמחת את אנקרה. ובכל זאת, על פי הדיווחים, בתגובה לכישלונות של חפז, רוסיה פרסה מטוסי קרב MiG29 ומפציצי SU-24 בבסיס האווירי אל-ג'ופרה בלוב, תוך שהיא סופגת נזיפה נדירה ומכוונת מצד פיקוד אפריקה של ארה"ב, ובעקבות זאת גם היו דיווחים כי ארה"ב מתכוונת לפרוס חטיבה צבאית בתוניסיה. אם בסופו של דבר "ממשלת ההסכמה הלאומית" תשיג שליטה על מתקני הנפט של לוב (שנשארו תחת שליטתו של חפז), טורקיה תקצור יתרונות כלכליים משמעותיים, מכיוון שהיא חסרת משאבי אנרגיה משל עצמה וסביר להניח שתבטיח חוזים רווחיים לחברות טורקיות שיסייעו בשיקום לוב. בחודש שעבר אמר שר האנרגיה של טורקיה, פאיתח דונמז, כי טורקיה עשויה להתחיל בחיפוש נפט במזרח הים התיכון בעוד שלושה או ארבעה חודשים "במסגרת ההסכם שהושג עם לוב". כמו כן נראה כי לטורקיה תוכניות ארוכות טווח להישאר בבסיס חיל האוויר האסטרטגי של אל-וואטיה, שנכבש מכוחותיו של חפז.

הצלחה בטווח הארוך של ההימור הצבאי של טורקיה אינה מובנת מאליה כלל וכלל, בהתחשב בתפניות הרבות שעברו על לוב לאחר 2011, והאפשרות כי משבר הקורונה יאלץ את אנקרה למתן את שאיפותיה. ובכל זאת, למרות שההתפתחויות בלוב בדרך כלל אינן קשורות ישירות בישראל, ביסוס נוכחות טורקית במדינה הצפון אפריקנית צריך לעורר עניין בקרב קובעי המדיניות בירושלים, מכיוון שהוא ישפיע לא רק על הדינמיקה הפנימית בלוב (למשל, על ידי החלשה משמעותית של חפז וכנראה שמירת מקום בשולחן הדיונים על פתרון מלחמת האזרחים גם לארגונים איסלאמיסטיים מסוימים), אלא גם יהיו לה השלכות אזוריות משמעותיות בשל החלשת המחנה המתהווה של יוון-קפריסין-מצרים-ישראל. ישראל בלטה בהיעדרה מהכרזה משותפת של שרי החוץ של קפריסין, מצרים, צרפת, יוון ואיחוד האמירויות ב-11 במאי שגינתה את התערבותה של טורקיה בלוב. שתיקתה של ישראל משקפת את הדילמה שלה סביב האם להיות מעורבת במלחמת השלוחים בלוב. בהתחשב בכך שקשריה של ישראל עם טורקיה בעייתיים וכי היחסים עם רוסיה נותרו רגישים, על ירושלים להיערך לאפשרות של השפעה אזורית מתמשכת ואף גוברת של שתי מדינות אלה, במיוחד לאור המשך רתיעתה של וושינגטון מלקחת על עצמה תפקיד דיפלומטי או צבאי אקטיבי יותר.